

مروری بر قوانین حقوقی حمایتی از محیط بانان، حلقه مفقود شده از حفاظت بی حفاظ محیط زیست

ابوالقاسم ابراهیمی^۱

علیرضا حسنی^۲

ابوالفضل رحمانی ثانی^{۳*}

rahmani240@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۹/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۳۹۵/۰۶/۱۷

چکیده

محیط بان کسی است که مسوولیت اجرای قوانین و مقررات شکار، صید و حفاظت و بهسازی محیط زیست را در سطح حوزه استحفاظی خود بر عهده دارد. لذا با توجه به اهمیت شغل این قشر فهیم و مظلوم در جامعه هدف از ارایه این مقاله، مروری بر مشکلات این حرفه و بررسی قوانین حمایتی از این افراد می باشد.

مطالعه حاضر یک مطالعه مروری با هدف بررسی قوانین حقوقی حمایتی از محیط بانان می باشد. مطالعات مرتبط از طریق بانک های اطلاعاتی Google Scholar و سایت های خبری ایسنا، تابناک، سازمان حفاظت محیط زیست و برخی کتب به زبان فارسی با کلید واژه های محیط بان، محیط زیست، حقوق محیط زیست، قوانین حفاظتی استخراج و مورد بررسی قرار گرفت.

محیط بانان سازمان حفاظت محیط زیست از نظر قوانین استخدامی، کارمند دولتی محسوب می شوند. اما با توجه به شرایط کاری، وضعیتی شبیه به نیروهای انتظامی یا شبه نظامی دارند. طبق استانداردهای جهانی به ازای هر ۴۰۰۰ هکتار در عرصه طبیعی یک محیط بان برای حفاظت آن تعیین می شود. در حالی که در ایران به ازای هر ۴۰,۰۰۰ هکتار یک محیط بان وجود دارد و این مساله عرصه حفاظت از زیست بوم را برای محیط بان ایرانی دشوار کرده است.

تعداد محیط بانان در کشور با وجود مسوولیت های فراوانی، کافی نیست. محیط بانان همواره با خطرهای زیادی مانند درگیری مسلحانه، زندگی در مناطق بیابانی، کوهستانی، مواجهه با تله های انفجاری و آتش سر و کار دارند. بنابراین، حمایت از آن ها باید در اولویت برنامه های اصلی دولت قرار گیرد.

کلمات کلیدی: محیط بان، محیط زیست، قوانین حمایتی، شکار، حیات وحش، اکوسیستم.

۱- دانشجوی دکتری، رشته حقوق عمومی، دانشکده حقوق، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

۲- دانشیار، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

۳- دانشیار، گروه بهداشت محیط، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی سبزوار، سبزوار، ایران. * (مسوول مکاتبات)

مقدمه

نگاهی گذرا به وضعیت محیط زیست جهان بیان گر این واقعیت است که در چند دهه اخیر بر اثر فعالیت های بشر، کره زمین متحمل صدمات جبران ناپذیری شده است. عدم توجه به ظرفیت های قابل تحمل محیط زیست، بهره برداری نامناسب از منابع طبیعی، بهره کشی بشر از محیط زیست، شرایطی را برای دست به گریبان شدن جوامع با انواع معضلات محیط زیستی ایجاد نموده است. اثرات مثبتی همانند ارتقای حساسیت کشورها و تصویب صدها قانون و آیین نامه در سطح داخلی و نیز عرصه بین المللی نتیجه حمایت و توجه به مباحث محیط زیستی دولت ها بوده است که حتی در برخی از کشورها این امر منجر به تغییر روند به سمت تخریب کم تر و کاهش آسیب به محیط زیست شده است. اما در کلیت موضوع، مشکلات محیط زیست جهانی همچنان با آینده بشر گره خورده است. به همین دلیل نقش سازمان ها و ساز و کارهای جهانی حفظ محیط زیست و تقویت توانمندی کنوانسیون های بین المللی و معاهدات منطقه ای بیش از پیش ضرورت می یابد (۲، ۱). از این رو حضور افرادی مانند محیط بان حایز اهمیت تلقی می شود محیط بان فردی است که به حفاظت و کنترل عرصه های طبیعی و حیات وحش کشور می پردازد. برای محیط بانان بر اساس مسوولیتی که دارند وظایف گوناگونی تعریف شده از جمله (۳):

شرح وظایف یک محیط بان طبق بند ۹ ماده ۳۱ آیین نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست عبارت است از:

۱- بازدید و شناسایی کامل حوزه استحفاظی در زمینه منابع محیط زیست با توجه به وظایف محوله و ارائه گزارش به مافوق.

۲- بازدید و شناسایی کلیه رویدادها حوزه استحفاظی که منجر به دگرگونی تخریب و آلودگی محیط زیست می گردد از قبیل حریق، سیل، طغیان رودخانه، زلزله، بیماری و مرگ و میر جانوران وحشی، بروز آفات گیاهی، آلودگی های مختلف زیست محیطی، منابع آلوده کننده و فعالیت های مختلف عمرانی

و ساختمانی، چرای بی رویه در مراتع، قطع و نابودی اشجار، بوته کشی و غیره و ارائه گزارش لازم به مافوق.

۳- اجرای قوانین و مقررات حفاظت و بهسازی محیط زیست، شکار و صید بر اساس دستورالعمل های صادره از مافوق.

۴- اقدام در زمینه کشف جرایم و دستگیری متخلفین بر اساس دستورالعمل های صادره.

۵- بررسی پروانه های مربوط به چرای احشام در این مناطق طبق دستورالعمل های صادره.

۶- جلوگیری از تخریب و تجاوز به منابع طبیعی، در مناطق تحت اختیار سازمان با توجه به دستورالعمل های صادره.

۷- صدور پروانه های شکار و صید در حوزه استحفاظی در موارد لزوم طبق دستور مافوق.

۸- بازدید و کنترل مدارک و پروانه های شکار و صید.

۹- جلوگیری از شکار و صید غیر مجاز، تنظیم صورت مجلس تخلف و معرفی متخلفین به مقامات ذیصلاح.

۱۰- تهیه آمار وحوش و شناخت گذار شکار منطقه و گزارش آن به مافوق.

۱۱- حفظ و نگهداری تأسیسات و اموال دولتی تحت اختیار.

۱۲- تهیه و تنظیم گزارش فعالیت های انجام شده و ارائه آن به مافوق (۴).

اما در اینجا نکته قابل تامل این است که محیط زیست و حقوق آن اولویت اول هیچ کشور و یا دولتی در جهان نمی باشد حتی کشورهای صنعتی و پیشرفته و دارای وضعیت اقتصادی بالا. از این رو با شرایط پیش آمده برای محیط زندگی بشر، دیگر کشورهای دنیا نمی توانند محیط زیست را مقوله ای محلی و مختص به خود در نظر بگیرند؛ به همین دلیل محیط زیست به مقوله ای جهانی مبدل شده است. جمهوری اسلامی ایران جزء معدود کشورهایی است که در قانون اساسی خود به طور مستقیم یک اصل را به بحث محیط زیست اختصاص داده است. در واقع قانون اساسی ما به طور جدی در اصل پنجاهم حفظ محیط زیست را به عنوان یک وظیفه عمومی مدنظر قرار داده است (۲، ۱).

تاریخچه محیط بانان در کشور

اولین احکام قانونی در باب شکار در تاریخ ۱۸ اردیبهشت ۱۳۰۷ تدوین و تصویب شده است و در ۱۴ اسفند ۱۳۳۵ مقررات مستقل و نسبتاً جامعی در زمینه حفاظت از حیات وحش به تصویب مجلس وقت رسید و کانون شکار و صید تشکیل گردید که اعضای آن را تعدادی از افراد علاقه‌مند به شکار و صید تشکیل می‌دادند، و به منظور اجرای قوانین تدوین شده وزیر کشور و رئیس ستاد ارتش وقت نیز به عضویت کانون مذکور درآمدند. در ۱۶ خرداد ۱۳۴۶ سازمان شکاربانی و نظارت بر صید جایگزین کانون شکار گردید و این سازمان رسماً به عنوان یک دستگاه مستقل دولتی فعالیت خود را با آموزش شکاربانان در سطح کشور آغاز و مناطق را نیز به عنوان پارک وحش مورد حفاظت قرار داد. در سال ۱۳۵۰ با مطرح شدن مسایل محیط زیستی در سطح جهان، این سازمان با تغییر عنوان به نام سازمان حفاظت محیط زیست عهده دار مسایل محیط زیست کشور گردید و همکاری خود را با سازمان‌های بین‌المللی ادامه داد. سازمان حفاظت محیط زیست طبق استانداردهای بین‌المللی مناطقی را تحت عنوان مناطق چهارگانه مورد حفاظت قرار داده است، که هر یک از مناطق دارای شرایط و مقررات خاص بوده و هم‌اکنون تعداد آن‌ها در کل کشور به ۱۵۳ منطقه رسیده است (۵).

با توجه به تعداد مناطق مذکور، کمبود در امکانات و تعداد محیط بان و عدم حمایت مراجع دولتی و قضایی از محیط بانان همچنین عدم قاطعیت در برخورد با متخلفان، همگی در حوادث پیش آمده برای محیط بانان مظلوم کم و بیش تاثیر گذار بوده است (۶).

فارغ از هرگونه مسایل حکومتی و سیاست‌های نوسانی و سلیقه‌ای که بخش‌های بالایی هرم اداری این سازمان‌ها اعمال می‌کنند، محیط بانان و جنگل بانان افرادی بسیار زحمت کش بوده اند که پیوسته در پاسداری از زیستگاه‌های این سرزمین کهن می‌کوشند. بسیاری از آنان از مردم روستایی یا ایلاتی هستند که از روی علاقه فطری خود به

جنگل‌ها و حیات وحش به این شغل روی آورده اند. آن‌ها در شرایطی طاقت فرسا، با حداقل امکانات و تجهیزات، و حتی بدون برخورداری از آموزش‌های ضمن خدمت و ارتقای شغلی کار می‌کنند (۷).

از این رو و با توجه به مظلوم ماندن این قشر از جامعه ما بر آن شدیم تا مروری بر قوانین حقوقی حمایتی از محیط‌بانان را که به صورت یک حلقه مفقوده می‌باشد را بررسی نماییم.

روش بررسی

مطالعه حاضر یک مطالعه مروری است که با توجه به اینکه به طور اختصاصی پیرامون نقش محیط‌بانان و حقوق آن‌ها مطالعه‌ای صورت نگرفته است با هدف بررسی قوانین حقوقی حمایتی از محیط‌بانان صورت گرفته است. از این رو مطالعات مرتبط از طریق بانک اطلاعاتی Google Scholar و سایت‌های خبری ایسنا، تابناک، سازمان حفاظت محیط زیست و برخی کتب به زبان فارسی با کلیدواژه‌های محیط‌بانان، محیط زیست، حقوق محیط زیست، قوانین حفاظتی و پاسداران زیست بوم استخراج شد و مورد بررسی قرار گرفت که بیش‌تر مطالب از طریق سایت‌های خبری و مصاحبه با برخی محیط بانان و مسوولین در دسترس پژوهشگران قرار گرفت.

یافته‌ها

طبق بررسی‌های انجام شده و ازایه گزارش‌های مختلف برخی از مشکلات محیط‌بانان را می‌توان به صورت زیر بیان نمود:

۱- استانداردهای سازی

بر اساس استاندارد جهانی هر ۴ هزار هکتار باید توسط یک محیط‌بان حفاظت شود. در صورتی که در ایران هر محیط‌بان از ۴۰ هزار هکتار حفاظت می‌کند (۸). که این کمبود نیرو منجر شده است تعداد محیط‌بانان کشته شده، سه رقیمی شوند که این امر، منهای محیط‌بانانی است که در حین انجام مأموریت از صخره پرتاب شده‌اند یا در تعقیب و گریز با متخلفان تصادف کرده و جان باخته‌اند. در ۷ مهرماه ۱۳۹۳ فرمانده یگان حفاظت محیط زیست مازندران اعلام کرد که

تاکنون ۱۰۰ نفر در حین انجام مسوولیت محیط‌بانی در ایران کشته شده‌اند (۳).

۲- کار شبانه روزی

از آنجایی که محیط‌بانان در منطقه به صورت شبانه روزی باید حضور داشته باشند، میزان شیفت‌های کاری آن‌ها در مناطق تحت حفاظت به لحاظ کمبود نیروی انسانی، بیش از چیزی است که باید باشد. کار محیط‌بانان با مشقت‌های زیاد روبروست. محیط‌بانان وظیفه حفاظت از ۱۱ درصد خاک کشور را که مناطق حفاظت شده محسوب می‌شوند، برعهده دارند. کمبود نیروی انسانی یکی از مهم‌ترین موضوعاتی است که حوزه محیط‌بانی کشور با آن روبروست و برای جبران این کمبود باید برنامه‌های جدیدی از جمله استفاده از تجهیزات نوین برای حفاظت به کار گرفته شود چرا که محیط‌بانان باید مسلح به سلاح، مدرج به درجه و ملبس به لباس باشند که بتوانند حفاظت کنند. در حقیقت، تجهیزات این محیط‌بانان باید تکمیل باشد (۹).

۳- مشکلات مالی

هر شغلی مشکلات خاص خود را دارد و محیط‌بانی نیز بی‌نصیب از این مشکلات نیست. هم‌اکنون، بزرگ‌ترین مشکل و دغدغه‌ای که برای محیط‌بانان وجود دارد، مشکلات مالی است. با وجود حجم بالای کاری محیط‌بانان، دستمزد آن‌ها از متوسط جامعه بسیار پایین‌تر است. با وجود اینکه ۳ هزار امتیاز سختی‌کار در حقوق محیط‌بانان تصویب شده است، متأسفانه در برخی استان‌ها هنوز اجرا نشده است (۸).

۴- حمایت از محیط‌بانان

حمایت از محیط‌بانان مهم‌ترین دغدغه یک محیط‌بان است. این حمایت باید از نظر حقوقی و یا معیشتی باشد تا بتواند بیش‌تر مشکلات محیط‌بانان را حل کند. به عنوان مثال در استان بوشهر تنها ۶ محیط‌بان وجود دارد که این تعداد نیرو بسیار کم است زیرا وقتی کمبود نیرو وجود داشته باشد فشار بر سایر نیروها چندین برابر خواهد شد. اکثر محیط‌بانانی که در استان بوشهر هستند نیروی قراردادی محسوب می‌شوند و حداکثر حقوقشان بین ۷۰۰ تا ۸۰۰ هزار تومان است که این

مقدار بسیار پایین است از این رو کمبود نیروی انسانی یکی از مهم‌ترین دغدغه محیط‌بانان است (۸).

۵- تجهیز محیط‌بانان

تجهیز محیط‌بانان نیز از دیگر اقداماتی است که باید انجام شود و تاکنون محیط‌زیست کشور در حد توان موفق به تجهیز برخی محیط‌بانان به موتورسیلکت و خودروهای مخصوص شده و در برخی از مناطق حفاظت‌شده و پارک‌های ملی دوربین نصب شده است. همچنین، استفاده از پهپاد برای حفاظت از مناطق تحت مدیریت سازمان محیط‌زیست هم به طور آزمایشی شروع شده است (۸).

۶- زمین‌خواری

یکی دیگر از دغدغه‌های مهم محیط‌بانان در شرایط فعلی بحث حفاظت از عرصه‌های طبیعی در برابر زمین‌خواران است. بنابراین، لازم است منابع طبیعی در این موضوع ورود کند و مانع سوء استفاده برخی افراد سودجو شود (۹).

۷- مزایای شغلی

ارتقای شغلی، افزایش حقوق، اعطای امتیازهای قانونی، کاهش ساعت کاری و تصویب قانون حمایتی جدی از جان محیط‌بانان مهم‌ترین خواسته‌های آنان است (۱۰).

۸- قوانین حمایتی

حقوق پایین، نبود امکانات رفاهی، اداری و خلاءهای حمایتی و قانونی از مشکلاتی است که محیط‌بانان به آن اشاره می‌کنند و به گفته یک محیط‌بان «متأسفانه محیط‌بان هیچ ارزش و جایگاهی ندارد و حتی مردم هم به‌طور دقیق نمی‌دانند محیط‌بان کیست و چه کاری انجام می‌دهد و همه این‌ها ضعف بزرگی است که در این حوزه وجود دارد.» این محیط‌بان با اشاره به این که در تمام مشاغل شیفتی فرد ۲۴ ساعت سرکار و ۴۸ ساعت زمان استراحت دارد اما این قانون برای محیط‌بان وجود ندارد، تاکید می‌کند: «محیط‌بانان باید ۱۸ روز سرکار باشند و ۱۲ روز حق مرخصی دارند. ۱۸ روز کار یعنی ۴۳۲ ساعت کار در حالی که همه ۱۴۴ ساعت در طول ماه کار می‌کنند.» بالا بودن ساعت کاری بدون داشتن حق ماموریت، اضافه کاری، اسلحه، لباس و شیفت‌کار به علاوه

بحث و نتیجه گیری

به مجموعه اصول و قواعد حاکم بر روابط حکومت و مردم و نیز اقتدار وظایف و مسوولیت‌های نهادهای قانون‌گذاری، اجرایی و قضایی با عنایت به اصل تفکیک قوا حقوق اساسی اطلاق می‌گردد (۱۲).

حقوق اساسی شاخه‌ای از حقوق است که قواعد مندرج در قانون اساسی را بررسی نموده و روابط مربوط به دولت را به معنای عام کلمه (حاکمیت) مورد دقت قرار داده و حقوق نهادهای سیاسی تشکیل دهنده جامعه را تعریف می‌نماید (۱۳).

حفاظت از محیط زیست و قانون اساسی

در اصل ۵۰ قانون اساسی آمده است: در جمهوری اسلامی، حفاظت محیط زیست که نسل امروز و نسل‌های بعد باید در آن حیات اجتماعی رو به رشدی داشته باشند، وظیفه عمومی تلقی می‌شود. از این رو فعالیت‌های اقتصادی و غیر آن که با آلودگی محیط زیست یا تخریب غیر قابل جبران آن ملازمه پیدا کند، ممنوع است (۱۴).

لایحه جدید حمایت از محیط‌بانان قرار است از سوی دولت به مجلس ارایه شود و در حال حاضر در کمیسیون اجتماعی دولت در دست بررسی است. در بخشی از این پیش‌نویس آمده است: آن چه اهمیت دارد این است که همه محیط‌بانان به‌رغم این که وسعت بسیار زیادی را باید حفاظت بکنند با جدیت به حفاظت از مناطق خود می‌پردازند. در کشور ما با دارا بودن بیش از ۱۰/۵ درصد سطح کشور یعنی بیش از ۱۵ میلیون هکتار مناطق چهارگانه تحت مدیریت سازمان حفاظت محیط‌زیست و مساحت بالایی از مناطق شکار ممنوع تنها ۳۶۰۰ محیط‌بان وجود دارد که در حال حفاظت از مناطق ارزش مند هستند و این محیط‌بانان فداکار با جدیت به حفاظت از مناطق خود می‌پردازند و این موضوع منجر به مجروح، مصدوم، جانباز و شهید شدن محیط‌بانان در حمایت و حفاظت از عرصه انفال شده است (۱۰).

ولادت باسعادت امام‌رضاع(ع)، پیشوای هشتم شیعیان جهان بهانه‌ای شد تا روزی به محیط‌بانان اختصاص پیدا کند. روزی که

پایین بودن حقوق، مهم‌ترین چالش محیط‌بانان کشور است (۱۰).

۹- آموزش مداوم

یکی از ابعادی که محیط بانان به آن نیاز دارند آموزش است، در سال گذشته ۸۵۰ محیط‌بان آموزش‌های تخصصی محیط‌بانی را فرا گرفتند و ۴۵۰ محیط‌بان نیز تبدیل وضعیت شدند. محیط‌بانان باید در دوسره دوره‌های آموزشی طی کنند تا به عنوان ضابط قضایی بتوانند در برخورد با جرایم مشهود حوزه تخصصی محیط زیست، ورود کنند (۸).

۱۰- نبود قاضی محیط‌زیست

یکی از محیط‌بانان استان قزوین که ۱۶ سال سابقه کاری دارد، مشکلات معیشتی، حقوق و مزایا را از مهم‌ترین دغدغه‌های محیط‌بانان می‌داند و می‌گوید: «محیط‌بانان نیاز به حمایت‌های قانونی دارند و باید برای آنان قاضی‌های مخصوص تعیین شود و پرونده‌های آنان در دادگاه‌هایی برگزار شود که قاضی به مشکلات محیط‌زیست اشراف کامل داشته باشد.» او می‌گوید: «وقتی پرونده‌های محیط‌زیست در کنار پرونده‌های اختلاف خانوادگی یا دعوی ملک مطرح می‌شود معلوم است که برای قاضی یا دادگاه اولویت با حل مشکلات آن هاست و کشته شدن یک بز توسط شکارچی غیرقانونی اهمیتی ندارد (۱۰).»

۱۱- محدودیت‌های استفاده از پهپاد

استفاده از پهپادها در حوزه غیرنظامی گرچه هم اکنون در دنیا در حال افزایش است و از این فناوری در زمینه مراقبت از جنگل‌ها، خطوط انتقال نفت و گاز، شناسایی آلودگی‌های سطح دریا و نجات شناورهای سرگردان در دریا و اقیانوس‌ها استفاده می‌شود، اما استفاده از آن در کشور ما به دلیل فراهم نبودن برخی زیرساخت‌های مورد نیاز و بستر فعالیت آن، با محدودیت‌هایی نیز همراه است که شاید تا این محدودیت‌ها رفع نشود، نتوان خیلی به کارایی این فناوری برای ارتقای سطح حفاظتی محیط زیست دل خوش کرد (۱۱).

است و لذا سازمان محیط زیست کشور باید در اسرع وقت و با کمک مجلس شورای اسلامی نسبت به تدوین قوانین حمایتی از محیط‌بانان کشور اقدام کند.

تاکنون بسیاری از محیط‌بانان ایرانی در جریان درگیری‌های مسلحانه با متعرضان محیط زیست جان خود را از دست داده‌اند و این در حالی است که به نظر می‌رسد با تصویب قوانین حمایتی، امنیت کافی آن‌ها در برخورد با متعرضان تامین شود.

در سال ۱۳۹۳ فرمانده یگان حفاظت محیط زیست، خبر از تشکیل ستادی با هدف حمایت از حقوق محیط‌بانان داد؛ ستادی که قرار شد با آغاز به کارش، تحولی در محیط زیست، در تمام ابعاد، ایجاد کند اما تا امروز به این خواسته جامه عمل پوشانده نشده است (۱۵).

با وجود این که از حدود ۹۰ سال قبل تدوین قوانین در حوزه شکار آغاز شده است، اما همچنان با خلاء وجود برخی قوانین حمایتی از یک سو و ناکارآمدی برخی دیگر از قوانین از سوی دیگر مواجه هستیم و این در حالی است که بر اساس برخی اخبار موجود از سوی رسانه‌ها، در حال حاضر در ایران حدود سه هزار محیط‌بان فعال بوده و متأسفانه تا کنون بیش از صد محیط‌بان شریف و شجاع کشور در حین انجام وظیفه، دچار درگیری با شکارچیان غیر قانونی شده و جان خود را از دست داده‌اند (۱۵).

اما مایه شگفتی است که بعضاً برخی از محیط‌بانان در راستای دفاع از محیط زیست و حیات وحش کشور و در حین درگیری با شکارچیان غیر قانونی مرتکب قتل شده و متعاقباً به قصاص نفس محکوم شده‌اند و این در حالی است که بر اساس قوانین موجود در کشور این عزیزان ضابطین دادگستری محسوب شده و باید تا حدی مورد حمایت خاص قرار گیرند که بتوانند بهتر به وظایف قانونی خود عمل کنند.

در حالی که اگر محیط بان یا جنگل بانان یک معارض مسلح را هدف قرار دهد و او را به هلاکت برساند مرتکب قتل عمد شده و از طرف دیگر اگر او در جریان یک درگیری کشته شود تنها لقب شهید به او داده می‌شود در حالی که تجربیات گذشته

شاید بهانه‌ای باشد برای قدردانی و تشکر از زحماتی که آنان شبانه‌روز برای حیات وحش و محیط‌زیست ایران می‌کشند. به جرات می‌توان گفت که محیط‌بانان مظلوم‌ترین قشر در جامعه هستند، مردان غیوری که جان خود را در کف دست می‌گیرند و برای محافظت از جان حیات وحش مقابل گلوله‌های شکارچیان می‌ایستند.

آمار به شهادت رسیدن ۱۲۰ نفر از این دلاورمردان نشان می‌دهد که آن‌ها دین خود را به کشور و حفاظت از محیط‌زیست و حیات وحش ادا کرده‌اند و حالا در آستانه روز محیط‌بان بهتر است به کمی از خواسته‌های آنان جامه عمل پوشانده شود. این اتفاق اگر چه بسیار تلخ و ناخوشایند بود، اما پیامدهایی داشت که می‌تواند به نوش دارویی هرچند دیر، اما قابل استفاده بدل شود. طبق وعده دولت مردان کشور، لایحه جدید حمایتی برای محیط‌بانان قرار است تدوین و تصویب شود و بسیاری از خواسته‌های این تلاش‌گران عرصه محیط‌زیست از حقوق گرفته تا وضعیت شغلی و ارتقای پست و مقام مورد توجه قرار بگیرد. امید است روز تصویب قانون‌های جدید حمایت از محیط‌بانان نزدیک باشد. قوانینی که ضمن تقویت جایگاه فعالان عرصه محیط زیست، موجب صیانت از ثروت‌های خدادادی این دیار کهن شود (۱۰).

مطمئناً بالاترین پاس داشت برای این خادمین بی منت این است که دیده شوند. در این میان حقیقت ساده و تلخی وجود دارد که تا به حال به آن توجه نشده است. اگر یوزپلنگ یا گور ایرانی را به عنوان شاخصی از حیوانات در حال انقراض ایران در نظر بگیریم آن گاه با نگاهی به آمار و خبرهای منتشر شده در سال‌های گذشته در می‌یابیم که تعداد محیط بان‌های کشته شده توسط شکارچی‌ها بیش از یوزپلنگ و یا گورهای کشته شده است! و این به این معنی است که شکارچی‌ها بیش از آن که حیوان کشت باشند در نقش آدم کشت ظاهر شده‌اند (۶).

مباحث حقوقی

طبق گفته‌های یک حقوق دان درگیری میان شکارچیان غیر قانونی و محیط‌بانان مساله‌سازترین موضوع حقوقی برای آنان

طرق قانونی و تحت نظارت یک سازمان دولتی سلاح داده می‌شود.

درگیری میان شکارچیان غیر قانونی و محیط‌بانان مساله‌سازترین موضوع حقوقی برای آنان است که در این رابطه باید به دو نکته مهم توجه کرد.

نکته نخست بحث تمرد نسبت به مامورین دولت است. بر اساس قانون مجازات اسلامی هرگونه حمله و یا مقاومت که با علم و آگاهی نسبت به مامورین دولت در حین انجام وظیفه آنان به عمل آید، تمرد محسوب می‌شود و مجازات حبس را به دنبال دارد و اگر این تمرد با اسلحه باشد، مجازات حبس نیز تشدید می‌شود.

توجه داشته باشیم که محیط‌بانان با عنایت به این که مامورین سازمان حفاظت از محیط زیست هستند به وضوح مامور دولت محسوب می‌شوند. لذا چنان چه شکارچیان نسبت به اجرای دستورات قانونی محیط بانان مقاومت کنند، مرتکب جرم تمرد نسبت به مامورین دولت شده‌اند.

نکته دوم و مهمی که باید به آن اشاره کرد بحث دفاع مشروع است. متأسفانه با وجود این که در قوانین جزایی کشور به روشنی بر دفاع مشروع تأکید شده و آن را از عوامل موجهه جرم دانسته اما در عمل برخی قضات کشور به این مهم توجه چندانی ندارند.

به عبارتی محیط‌بانانی که در درگیری با شکارچیان غیر قانونی و در حین انجام وظیفه و در چارچوب قوانین موجود در کشور به دفاع مشروع بپردازند، چنان چه مرتکب قتل یا جرح گردند نباید به مجازات قصاص نفس یا عضو محکوم شوند. این در حالی است که در سال‌های اخیر و در جریان برخی پرونده‌ها دیده شده که برخی قضات عنایت چندانی به بحث دفاع مشروع نداشته‌اند.

بحث‌های مختلف پیرامون به کاربردن اسلحه توسط محیط بانان و دفاع از خویش در حالی مطرح می‌شود که آیین‌نامه قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست دقیقاً به این مهم اشاره کرده است (۱۵).

نشان می‌دهد که پیکر شهدای محیط زیست در گورستان عادی و نه در قطعه شهدا به خاک سپرده می‌شود و خانواده آن‌ها در حمایت بنیاد شهید قرار نمی‌گیرند (۷).

بر اساس ماده ۱۵ قانون آیین دادرسی کیفری، ضابطین دادگستری مامورانی هستند که تحت نظارت و تعلیمات مقام قضایی در کشف جرم و بازجویی مقدماتی و حفظ آثار و دلایل جرم و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم اقدامات قانونی را انجام می‌دهند.

بر اساس قوانین ایران ماموران نیروی انتظامی ضابطین عام هستند، یعنی در همه موارد ضابط دادگستری محسوب می‌شوند. اما با توجه به برخی قوانین خاص نیز بیش از ۲۰ مورد ضابط خاص دادگستری در کشور وجود دارد. به عبارتی این ضابطین خاص فقط در حیطه جرایمی که امکان دارد در حیطه شغل خاصشان رخ دهد، ضابط محسوب می‌شوند و یک محیط‌بان در مواجهه با یک شکارچی غیر قانونی ضابط دادگستری محسوب شده و می‌تواند از فرار وی جلوگیری کند و متهم را به مقامات ذی صلاح تحویل دهد. همین امر نیز اغلب منجر به درگیری می‌شود.

به علاوه بر اساس ماده ۱۵ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۲۸ خرداد ۱۳۵۳ ماموران سازمان محیط زیست که از طرف سازمان مذکور مامور کشف و تعقیب جرایم مذکور در این قانون می‌شوند، در صورتی که وظایف ضابطین دادگستری را در کلاس‌های مخصوص زیر نظر دادستان محل تعلیم گرفته باشند، از لحاظ اجرای این قانون و قانون شکار و صید در ردیف ضابطین دادگستری محسوب می‌شوند.

همان طور که ملاحظه شد در یک قانون خاص از محیط بانان کشورمان تحت عنوان ضابط خاص دادگستری یاد شده است. به علاوه این ماموران دولتی بعضاً از اجازه حمل اسلحه نیز بهره‌مند هستند که این امر نیز مغایر با قانون به کارگیری سلاح مصوب سال ۱۳۷۳ نیست چرا که به این مامورین دولتی از

ماده ۲۶ این قانون تصریح می کند:

"مأمورین گارد محیط زیست برای انجام وظایف محوله بنا به تشخیص مدیر یا سرپرست مربوطه سلاحی را که قانوناً سازمان در اختیار آنان می گذارد حمل می نمایند."

نکته جالب دیگر ذیل تبصره این ماده است که اشاره می کند:

"سلاح سازمانی در اختیار افرادی قرار می گیرد که از طریق مراجع ذیصلاح صلاحیت حمل سلاح آن ها تأیید شده باشد."

در ادامه ماده ۲۷ این قانون اضافه می کند:

"آن دسته از مأمورین سازمان که ضابط دادگستری می باشند صرفاً هنگام انجام وظایف قانونی و در اجرای مأموریت های محوله برای کشف و تعقیب جرایم مصرح در قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست در شمار نیروهای مسلح موضوع ماده یک قانون بکارگیری سلاح توسط مأمورین نیروهای مسلح در موارد ضروری محسوب و در چارچوب و موازین دقیق قانون مذکور حق استفاده از اسلحه سازمانی را دارند."

ماده ۲۸ این قانون حتی در موارد جزئی تر به استفاده از سلاح در مقابل حیوانات وحشی نیز اشاره می کند چنان که "علاوه بر مورد فوق استفاده از سلاح سازمانی توسط مأمورین گارد در مقابل حمله حیوانات وحشی که امکان توسل به وسایل و شیوه های دیگر جهت نجات مأمور وجود نداشته باشد مجاز است (۴). لذا به نظر می رسد سازمان محیط زیست کشور باید در اسرع وقت و با کمک مجلس شورای اسلامی نسبت به تدوین قوانین حمایتی از محیط بانان کشور اقدام کند تا این عزیزان با شجاعت و جسارت بیش تری اقدام به حفاظت و حراست از محیط زیست و حیات وحش میهن عزیزمان کنند.

یک وکیل دادگستری با تأکید بر این که «باید در رابطه با حمایت از محیط بانان به صورت جدی قانون تقنین و تصویب شود» گفت: قوانین ما رسماً از محیط بانان حمایتی کامل به عمل نمی آورد.

در واقعیت شاهد هستیم که اسلحه سازمانی محیط بانان نه تفنگ های جدید و دوربین دار بلکه سلاح های میان برد مستعملی هستند که ده ها سال از آن ها در تعلیم نظامیان ارتش یا دیگر نیروهای نظامی و انتظامی استفاده شده است.

این سلاح ها در برابر تفنگ های دوربرد، دوربین دار، و اسلحه های نظامی مدرن که شکارچیان، قاچاقچیان در حکم یک اسباب بازی بیش نیست.

همچنین جوازی که آنان برای حمل و کاربری اسلحه دارند نیز به آنان اجازه نمی دهد که در درگیری با متجاوزان مسلح به سوی آنان تیراندازی کنند. گویی که اسلحه را به محیط بان داده اند تا با آن حیوانات را شکار کند در حالی که حیوانات برای محیط بانان و جنگل بانان به ندرت خطری می آفرینند (۷).

احمد بشیری در گفت و گو با ایسنا با بیان این که «محیط بانان جزو ضابطین قضایی هستند» گفت: قوانینی هم در این باره وجود دارد اما قوانینی که بتواند به طور کامل از این محیط بانان عزیز حمایت کند وجود ندارد. آن قوانین هم که وجود دارد آن قدر ناچیز در حد جریمه های مختصر و قوانینی کهنه است که دردی را دوا نمی کند و موجب وحشت مجرمین نمی شود.

وی با اشاره به این که «باید در حمایت از محیط بانان به صورت جدی قانون تقنین و تصویب شود» گفت: این قوانینی که موجود است شامل مجازات های ناچیز و ۱۰ میلیون تومانی می شوند؛ مجازات هایی در این رابطه باید باشد که سنگین و بازدارنده باشد.

وی تصریح کرد: فردی که جسارت کند زندگی کسی را به پایان برساند که عمرش را به پای حفاظت از محیط زیست گذاشته است برایش پرداخت آن مبلغ ناچیز ۱۰ میلیون تومانی بازدارنده و مهم نیست. ما برای مسایل بی اهمیت مجازات های سنگین داریم در حالی که در مساله حمایت از محیط بانان که اهمیت بسیار زیادی از نظر سیاسی و اجتماعی دارد مجازات های سنگین وجود ندارد (۱۶).

بدون شک محیط زیست سالم یکی از نعمات الهی و بخشی از نظام خلقت می باشد که ریشه در جهان بینی توحیدی دارد؛ یعنی جهان و هر آن چه که در اوست، تصویری از خداوند واحد است. در اسلام هر گونه رفتاری که منجر به فساد در عرصه محیط زیست شود نهی شده است، چرا که خداوند بارها در قرآن کریم درباره ایجاد فساد در روی زمین هشدار داده

۵- استفاده از تکنولوژی جدید: انواع فن آوری مانند پهپاد، دوربین های دید در شب، تکنولوژی ماهواره ای و دیگر فن- آوری های نوین باید در برنامه سازمان حفاظت از محیط زیست باشد تا به تدریج در بین محیط بانان مناطق مختلف کشوری پخش شده و ضمن بالا بردن کیفیت کاری هزینه های انسانی را کاهش دهد.

۶- جلوگیری از زمین خواری: یک محیط بان بدون پشتوانه قانونی و صرفاً با تذکر نمی تواند از تصرف غیر قانونی منابع طبیعی در حوزه خود دفاع کند چرا که زمین خواران با دور زدن قانون و مدارک جعلی به راحتی می توانند او را قانع کرده و کار خود را انجام دهند لذا این وظیفه سازمانی است نه فردی .

۷- قاضی محیط زیست: همان طور که شناخت محیط زیست و حفاظت از آن یک تخصص است باید قبول نمود که قضاوت در این خصوص هم باید تخصصی باشد به این نحو که تعدادی قاضی محیط زیست به طور تخصصی تربیت نمود تا آن ها پس از شناخت قوانین عمومی با گذراندن یک دوره در سازمان محیط زیست به طور تخصصی با این شغل آشنا شده و با دید بیش تری مشکلات محیط بانان را تشخیص دهند در ارتباط با مهم بودن این موضوع که وقتی یک قاضی محترم یک محیط بان را به قصاص نفس محکوم میکند باید تامل کرد که آیا قوانین نقص دارند یا قضات محترم به این حرفه آشنایی کامل ندارند.

۸- قوانین حمایتی: در یک سال گذشته بسیاری از حقوق دانان، دولت مردان و وکلای مجلس بر این عقیده اند که قوانین باید چابک تر، شفاف تر و کامل تر باشد لذا اکنون وقت آن است که دولت محترم لایحه حمایتی کاملی را تدوین و جهت تصویب به مجلس محترم ارسال نماید تا این قشر مظلوم جامعه بیش از این در معرض متجاوزان به محیط زیست نباشند.

تشکر و قدردانی

بدین وسیله این پژوهش را به بیش از ۱۰۰ شهید بزرگ محیط بان و خانواده بزرگ محیط بانان کشور تقدیم نموده و

است به این سبب کردار انسان را در مواجهه با محیط زیست، باید نظارت و کنترل کرد و علاوه بر تنبیه افرادی که به محیط زیست آسیب می رسانند، به آن هایی که از نتیجه سوء کردارشان بر محیط زیست بی خبرند هشدار داد.

با توجه به این موضوع کلیه مردم عادی به نحوی مسوولیت اداره محیط زیست خود را به عهده دارند ولی کیست که نداند تا این مهم فاصله زیادی داریم و هم اکنون تمام بار بر دوش محیط بانانی است که بدون دلگرمی از قوانین حمایتی به حفاظت از محیط زیست ما می پردازند لذا به نظر می رسد به موازات وضع قوانین محیط زیستی باید هر چه زودتر به فکر قوانین حمایتی از این قشر مهم جامعه بنماییم. موارد پیشنهادی زیر به نظر می رسد می تواند تا حدودی انتظارات محیط بانان را برآورده سازد.

پیشنهادات

۱- بر طرف نمودن مشکلات مالی به نحوی که یک محیط بان با آرامش کامل به انجام وظایفش بپردازد و در ضمن مزایای شغلی او به نحوی باشد که مورد تمیيع متجاوزان به محیط زیست قرار نگیرد.

۲- استاندارد سازی: اگر مسولان سازمان محیط زیست هدف گیری برنامه ها را به این سمت پیش ببرند شاید بتوان گفت حجم زیادی از مشکلات به خودی خود حل خواهد شد .

۳- تنظیم برنامه شیفت محیط بانان: در حال حاضر به دلیل کمبود نیرو که خود از معضلات کمبود بودجه است شیفت کاری سنگینی به محیط بانان اعمال می شود در صورتی که باید قبول کرد یک محیط بان نیز انسان است و شیفت طولانی از کیفیت کارش می کاهد. در نتیجه برنامه افزایش نیرو به صورت استخدام یا شرکتی شاید کمی از بار سنگین کاری این افراد را بکاهد.

۴- تجهیز محیط بانان: یک محیط بان جهت تجهیز کامل به لیست بالایی از وسایل نیاز دارد که پوتین، دستکش، موتور سیکلت بیابانی، اتومبیل و دیگر ملزومات شامل آن می شود و بایستی در تمام کشور در اختیار آنان قرار گیرد.

- 1395/05/02]. Available from: <http://www.doe.ir/portal/home/?news/196210/163077/484608>
- ۱۰- اندر حکایت مظلومیت محیط بانان این مرز و بوم: ایسنا; ۱۳۹۵ [1395 1395/05/02]. Available from: <http://www.isna.ir/news/95040102779/>
- ۱۱- کسی صدای ما را نمی‌شنود فرهیختگان; [1395 1395/05/01]. Available from: <http://newspaper.fdn.ir/Newspaper/MobileBlock?NewspaperBlockID=86113>
- ۱۲- فناوری‌های نوین به کمک محیط زیست می‌آید: خبرگزاری تسنیم; ۱۳۹۴ [1395 1395/05/03]. Available from: <http://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/06/01/836817>
- ۱۳- قاضی، ا. حقوق اساسی و نهادهای سیاسی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران; ۱۳۷۵.
- ۱۴- بوشهری ج. حقوق اساسی. تهران: گنج دانش; ۱۳۷۶.
- ۱۵- قانون اساسی حفظ محیط زیست وظیفه ای همگانی است سازمان حفاظت محیط زیست: سازمان حفاظت محیط زیست; ۱۳۹۴ [cited 1395 1395/05/02]. Available from: <http://www.doe.ir/portal/home/?news/196210/475434/461196>
- ۱۶- چرا محیط بانان نیازمند تصویب قوانین حمایتی هستند؟ باشگاه خبرنگاران جوان: باشگاه خبرنگاران جوان; ۱۳۹۳ [1395 1395/05/01]. Available from: <http://www.yjc.ir/fa/print/5001347>
- ۱۷- قوانین ما رسماً از محیط بانان حمایت نمی‌کند خبرگزاری آفتاب خبرگزاری آفتاب ۱۳۹۵ [cited 1395 1395/05/04]. Available from: <http://khabarfarsi.com/ext/17229936>

امیدواریم این قبیل پژوهش‌ها باعث گردد هر چه زودتر مشکلات این قشر زحمت کش و بی ادعا حل شود و در ادامه از کلیه زحمات آن‌ها تقدیر و تشکر می‌نماییم.

منابع

- 1- Azhdari A. General view of the structure and the environment in a number of countries around the world and the Islamic Republic of Iran. Doe. doe2014. p. 1-24.
- 2- Abdollahi Mo, Faryadi Ma. Legal Challenges facing Iran's Department of Environment. ENVIRONMENTAL SCIENCES. 2010; 7(143-179).
- ۳- سه رقمی شدن آمار شهدای محیط بان ۱۳۹۵ [cited 1395 1395/05/01]. سایت تابناک.
- 4- Available from: <http://www.tabnak.ir/fa/news/438271>.
- ۵- دستور العمل خدمتی گارد محیط زیست In: زیست سجم، editor. سازمان حفاظت محیط زیست ۱۳۷۵.
- ۶- حافظان گمنام آب و خاک ایران: ایسنا; ۱۳۹۴ [1395 1395/05/01]. Available from: <http://www.isna.ir/news/94060804536>
- ۷- Sepehr s. تعداد محیط بان های کشته شده توسط شکارچیان بیش از یوزپلنگ های کشته شده است ممتاز نیوز: دوستداران حیوانات و محیط زیست; ۲۰۱۶ [cited 2016]. Available from: <http://www.momtaznews.com>
- ۸- پاسداران زیست بوم در این سرزمین چه کسانی هستند؟ ۲۰۱۱ [cited 2016]. Available from: <http://mohitban.persianblog.ir/post/3>
- ۹- محیط بان، نگهبان دلسوز طبیعت: سازمان حفاظت محیط زیست; ۱۳۹۴ [1395 1395/05/04]. Available from: <http://khabarfarsi.com/ext/17229936>